
FRANCISCO M. GIMENO BLAY

NOTES D'UN PALEÒGRAF
A PROPÒSIT DEL MATRITENSIS
9.750 DE LA BIBLIOTECA
NACIONAL (*CURIAL E GÜELFA*)

El desconegut copista de l'actual manuscrit 9.750 de la Biblioteca Nacional mai no s'hauria pogut imaginar, quan va transcriure el tenor de la novel·la *Curial e Güelfa*, que, cinc segles després de finalitzada la seua tasca, algú dubtaria de la seua intervenció i que això provocaria que, en menys d'un any, aquest llibre típicament medieval fóra objecte de diversos estudis i, fins i tot, que arribara a ser matèria d'informació en la premsa diària.¹

El manuscrit madrileny 9.750 (fotografia 1 i 2), després d'aparèixer sorprenentment a la Biblioteca Nacional de Madrid al segle XIX, ha estat descrit, amb major o menor detall, per M. Milà i Fontanals (1876: 225), R. Beer (1894: 300), Jaume Massó i Torrents (1896: 171-172), Jesús Domínguez Bordona (1931: 89) i per Miquel i Planas i Anfòs Par en l'estudi preliminar de l'edició (*Curial* 1932: IX i s.). Tot continuant les descripcions anteriors, en van donar notícia els compiladors de la *Bibliography of Old Catalan Texts* (Jorgensen Concheff 1985: 16). Recentment, i motivat per la polèmica suscitada sobre la còpia manuscrita, el *Curial* ha merescut una anàlisi exhaustiva a cura de Josep Perarnau (1992: 363-372), la qual, juntament amb un estudi sobre l'enquadernació realitzat per Hernández García-Ruiz Elvira Sierra (1992: 373-377), ha permès una aproximació més precisa al moment de còpia de l'actual manuscrit del *Curial e Güelfa*. Igualment, el recent estudi de Germà Colon i Domènech (1992: 378-384) sobre l'aparició en la novel·la de la paraula «atovar» ajuda a situar cronològicament el manuscrit 9.750.

Cap d'ells no tingué cap dubte que es tractava d'una còpia realitzada al segle XV. Tot i amb això, no se n'havia precisat més la cronologia. Només a partir de la polèmica,

(1) A partir de les controvertides opinions del Sr. Jaume Riera i Sans, diversos periòdics publicaren l'opinió d'experts filòlegs i erudits, vid. «El País», 17 de setembre de 1991, p. 30; «Levante-El Mercantil Valenciano», 17 de setembre de 1991, p. 61; «Avui», 19 de setembre de 1991, p. 31; «El Temps», 23 de setembre de 1991, pp. 28-29; i «DISE. Revista d'Informació Universitària», any IV, núm. 29, gener 1992, pp. 20-21.

alguns autors han començat a postular com a data de confecció del manuscrit la primera meitat del segle xv. La proposta més concreta de totes les que s'han publicat va ser exposada per J. Perarnau, que, basant-se tant en l'anàlisi del paper com en la similitud de l'escriptura amb la d'uns altres manuscrits copiats en «l'ofici del mestre racional del rei», postulà que el *Curial* es degué copiar durant la dècada de 1430-1440 (Perarnau 1992:371).

El propòsit de les notes que tot seguit expose no és sinó corroborar aquesta datació, molt ajustada, al meu parer, a la realitat; pretenc, a més, a partir de l'anàlisi gràfico-codicològica, acostar-me al context de producció d'aquest manuscrit. El manuscrit 9.750 no és un llibre estrany que sorgeix de sobte en l'ambient català, perquè presenta una sèrie de característiques que recorden la complexa manera de produir els llibres en vulgar de l'antiga Corona d'Aragó. Per això, en una nota anterior sobre aquest mateix assumpte (Gimeno Blay 1992: 20-21) afirmava que l'escriptura i les formes codicològiques s'inserten perfectament en la producció manuscrita del llibre de la literatura catalana. Es tracta d'un típic *llibre-registre* (Petrucci 1992: 510) caracteritzat principalment per presentar l'aspecte d'un registre de les administracions de la baixa edat mitjana (centrals o perifèriques). En aquest model de llibre s'utilitza el paper i s'empren escriptures cursives procedents de l'àmbit documental, tant de tipus cancelleresc com bastard. Escrits, la major part de les vegades, a línia tirada, poden presentar-se també a doble columna. Quan aparegué aquest tipus de llibres? L'origen d'aquest tipus de manuscrits, en la tradició textual catalana, es remunta a la darrer part del segle xiii i la primeria del xiv (Gimeno Blay 1991: 243 i s.). Potser un dels que presenta les primeres característiques de llibre-registre és el parisenc amb el *Llibre de contemplació en Déu* de Ramon Llull (París, Bibliothèque Nationale, ms. latin 3.348 A). El seguiren molts d'altres que comparteixen les mateixes característiques codicològiques, entre els quals hi ha el miscel·lani jurídic d'El Escorial Z.III.14 (Zarco Cuevas 1932: 99-102; Domínguez Bordona 1932: figura 511); el parisenc amb el *Poema sobre la passió* (París, Bibliothèque Nationale, ms. espagnol 472; Morel Fatio 1892: 353; Manuscrits 1982: planche LI, N° 106 bis); el *Regiment de sanitat* d'Arnau de Vilanova (Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 10.078; Domínguez Bordona, 1931: 74); els tres primers manuscrits de la *Crònica* de Ramon Muntaner (El Escorial K.I.6; Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 1.803 i Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 4; Gimeno Blay 1991: 206-207). La llista podria ser interminable.

Es tracta d'una forma d'escriure la literatura catalana que, gairebé amb tota seguretat, procedeix d'ambients amb una alfabetització limitada als usos del vulgar i que respon a unes pràctiques de lectura i d'escriptura pròpies de l'administració. Aquest model de llibre, sorgit en el trànsit del segle xiii al xiv, a la fi triomfarà i esdevindrà hegemònic en la transmissió de la literatura en vulgar des de la segona meitat del segle xiv fins a la impressió de les *Trobes* el 1474.

Això no obstant, el segle i mig que transcorre entre les tres còpies de la *Crònica* de

Ramon Muntaner i la publicació de les *Trobes* no mostra un producte uniforme que caracteritzi el llibre-registre. Aquest adoptà formes molt diferents segons el públic que actuava de *committente*. Tot i així, hi ha elements comuns a tots que permeten definir-ne un model. El manuscrit 9.750 té totes les característiques pròpies dels manuscrits del tipus del llibre-registre: escrit sobre paper a línia tirada amb una escriptura cursiva (fot. 1 i 2), no librària pel seu origen gràfic, però utilitzada per als llibres des de les acaballes del segle XIII. Dels manuscrits copiats en la primera meitat del segle XV que presenten formalitzacions (gràfico-codicològiques) pròximes al ms. del *Curial* es poden esmentar les *Ordinacions de la casa reial*, de 1412 (París, Bibliothèque Nationale, ms. esp. 98; Morel Fatio 1892: 14; i Bohigas 1985: 117); el ms. amb la *Suma de col·lacions o de ajustaments*, de Joan de Gal·les, de 1438 (Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 2.008; Jorgensen Concheff 1985: 140), i l'*Scala Dei*, de Francesc Eiximenis (Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 92; Domínguez Bordona 1931: 12) entre els datats. Dels no datats, però que pertanyen a aquest moment cronològic, convé recordar-ne la versió catalana del *Cànon d'Avicenna* (París, Bibliothèque Nationale, esp. 563; Bohigas 1985: 101), les *Històries Troianes* (Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 10.215; Domínguez Bordona 1931: 77), la còpia del *Llibre dels Àngels*, de Francesc Eiximenis, de la Nacional de Madrid (ms. 62; Domínguez Bordona 1931: 11), el *Tractat de manescalia* (París, Bibliothèque Nationale, esp. 297; Morel Fatio 1892: 34, i Bohigas 1985: 106-107), i també la traducció catalana de les *Heroides* d'Ovidi (París, Bibliothèque Nationale, esp. 543; Bohigas 1985: 148).

La varietat dels formats de llibre utilitzats per la literatura catalana en la transmissió de les seues obres és rica i complexa. No hi ha dubte que, de tota aquesta varietat, la forma que utilitzà el copista anònim del *Curial* respon als models de còpia existents en els ambients de l'administració. No debades Perarnau hi trobava una gran semblança gràfica amb l'escriptura que utilitzà un escrivà ignot al servei de l'oficina del mestre racional l'any 1435-1442 (fotografia 3), (Mateu Ibars 1980: 214). No podia ser altra: possiblement el *Curial* es va copiar en un ambient d'administració i es va caracteritzar per una determinada execució gràfica.

I ara que hem arribat a l'escriptura, la definirem. Es tracta, per a Perarnau, d'una escriptura gòtica cursiva catalana, que convindrà caracteritzar millor a fi de poder localitzar-la en la seqüència temporal que li correspon. Pertany al grup d'escriptures que, partint de les minúscules cursives de tipus cancelleresc, donaran lloc, en la segona meitat del segle XV, a l'aparició d'unes formes arrodonides que es presenten com la solució ibèrica de la humanística. Sense cap relació amb les homònimes italianes, presenten un aspecte general arrodonit en què el goticisme va desapareixent progressivament i és substituït per una solució gràfica diversa. La diacronia gràfica que mostra el trànsit de l'una a les altres és perfectament representada (com a límits extrems, inicial i final) pel còdex del Compromís de Casp, ca. 1412 (Sogorb, Arxiu de la Catedral, ms. I-6) (fot. 4) i les bíblies catalanes de la British Library (ms. Egerton, 1546; Gayangos 1875: 1 i

Bohigas 1985: 45), datada, segons el seu colofó, el 1465 [«Aquest vulum fou acabat dimars a XXVIII° de octubre any M.CCCCLXV», full 305 v.] i de la Biblioteca Nacional de París (ms. Espagnol 2; Morel Fatio 1892: 1-2 i Bohigas 1985: 74, 76). Hi ha uns altres manuscrits que es poden situar en aquest moment d'inici del trànsit, com ara la versió del *Llibre dels feits*, copiada en 1380 per Juan de Barbastro (Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 1.734; Kirchner 1966:), i, encara que escrit en llatí, també es pot citar el document de confirmació de tots els privilegis concedits a la cartoixa de Valldecrist, que el 1405 es va expedir a instàncies de Martí el Jove (Sogorb, Arxiu de la Catedral, ms. I-5). A aquesta època i aquest ambient pertany també una part del miscel·lani amb les *Tragèdies* de Sèneca i les *Regles d'Amor* (Madrid, Biblioteca del Palacio Real, ms. II-3.096, fols 2 r.-32 v. i 50 r.-100 v.; Massó Torrents 1888: 34-37). I encara hem de situar en aquest moment, potser més pròxima a l'escriptura del *Curial*, el *Llibre dels Àngels* de Francesc Eiximenis, datat l'any 1404 (Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 17.651; Domínguez Bordona 1931: 90-91 i Cañellas 1974: LXIII).

L'escriptura del *Curial* es troba a mig camí entre un extrem i l'altre i evidencia el procés de transformació en què la particular execució de la **a** ha originat una solució que preludeja les formes totalment rodones que mostren les bíblies suava esmentades. Entre totes les escriptures reproduïdes, la datada que més s'aproxima al *Curial* –ja ho va detectar Perarnau (1992: 368-369)– és una que es va copiar entre el 1335 i el 1342 (Mateu Ibars 1980: 214) (fotog. 3), la qual comparteix amb el *Curial* gairebé totes les característiques gràfiques: “banderole” a la part superior de les astes ascendents de les lletres, duplicació d'algunes astes descendents, substituïdes en algun cas per un traç gruixut a la part superior que acaba en punta; ús de **s** sigmàtica en posició final de paraula, etc.

Això, però, no obsta perquè en una data tan tardana pervisquen models de llibres i d'escriptures gòtiques, com es pot observar en el manuscrit 79 de la Biblioteca Universitària de Barcelona (Miquel Rosell 1958:92), que transmet una de les còpies del *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis i que presenta una minúscula gòtica de tipus cancelleresc, en el qual persisteixen, amb insistència i fortament marcats, els contrastos entre traços gruixuts i fins, típicament gòtics. La producció llatina també posseeix manuscrits amb les mateixes peculiaritats formals. Certes característiques comunes a aquest últim manuscrit es poden localitzar en l'*Scala Dei* de F. Eiximenis (Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 92; Domínguez Bordona 1931: 12) datat el 1444, en el qual, tot i que es manté la gòtica, tal com mostra el seu traç, s'ha produït també una fusió de tradicions (procedents de la minúscula de tipus cancelleresc i de la textual rodona, respectivament) que donaran com a resultat una escriptura híbrida com la utilitzada en el valencià *Regiment de prínceps* de F. Eiximenis (València, Biblioteca Capitular, ms. 167; Olmos Canalda 1943: 125), la còpia del qual tingué ocupat l'escrivà des del dia dels innocents de l'any 1452 fins al 16 de maig de 1453 («Finito libro sit laus gloria Christo. Amen. Aquest llibre fon començat lo dia dels innocents any M.CCCC.LIII e

fon acabat dijous ans de Pasqua de Cinquagèsima ha xvi del mes de mag any desús dit», full 474 r.), i que clouran el procés de transformació gràfica amb les formes utilitzades en les dues bibles abans citades. La solució gràfica atesa difereix molt de les escriptures humanístiques cursives que en la segona meitat de segle xv es van fer servir en la còpia de les *Tragèdies* de Sèneca (Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 14.704; Domínguez Bordona 1931:89) i en la traducció catalana del *Corvatxo* de Giovanni Boccaccio (Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 17.675; Domínguez Bordona 1931: 91-92). Per tant, el manuscrit madrileny 9750 s'insereix perfectament en la dècada de 1430-1440, en un domini ben concret i determinat de l'escriptura de la literatura catalana: el llibre-registre. I se situa, a més, en l'interessantíssim moment en què en aquest context s'està produint la transformació des de la minúscula de tipus cancelleresc cap a una escriptura híbrida que constitueix la versió local de les formes humanístiques.

* * *

N'hi ha prou amb tot el que s'ha exposat fins ací per afirmar que, del ms. 9.759, no se'n pot ni tan solament posar en dubte l'autenticitat. Hi ha, a més a més, uns altres indicis que permeten datar l'escriptura del *Curial* entre els anys 1430 i 1450. Em referesc a les caplletres. Efectivament, als fulls 49 r. i 145 r. (fot. 1 i 2) apareixen, dibuixada en un cas (la **a**) i simplement apuntada en l'altre (la **e**), les dues úniques caplletres incloses en el manuscrit. Pel que fa a la **a**, la configuració externa no és estranya, ja que una forma similar es pot localitzar a la inscripció sepulcral de Vidal de Blanes, que va morir a la primeria del segle xv, concretament el 1413 (Gimeno Blay 1990: 212). Ara bé, aquesta lletra ateny un caràcter marcadament artificiós quan la utilitza el pintor Gonçal Peris en 1427-1428 (José i Pitarch 1986: 227), o algun membre del seu obrador, en la sèrie dels reis de la Corona d'Aragó (Tormo 1916: 64-67). La manera d'executar aquestes lletres és molt més pròxima a les minúscules gòtiques textuais usades als inicis dels capítols d'alguns manuscrits dels primers anys de la segona dècada del segle xv. En són un exemple les que es van fer servir en el manuscrit de la *Bíblia* catalana de la Biblioteca Nacional de París (Bohigas 1985: 76) (fot. 5). A més a més, en són coetànies les inicials utilitzades en els manuscrits de la *Fiammetta* de Boccaccio de l'Arxiu Capitular de Barcelona (ms. 76) o la del manuscrit miscel·lani lul·lià del *Llibre d'oració e de doctrina de amar* i l'*Apostrophes* (Madrid, Biblioteca Nacional, 10.103; Domínguez Bordona 1931:74-75).

La literatura no va ser l'únic domini en què es mantingué en ús aquesta manera de realitzar la minúscula gòtica textual, a la qual pertanyen les formes emprades en les dues caplletres. La pintura va ser un terreny en què va perviure aquesta escriptura fins ben entrat el segle xvi. Un exemple ben significatiu d'això, a més de molts d'altres, el constitueix l'Anunciació, de les acaballes del segle xv, que procedent de la col·legiata

de Xàtiva es conserva al Museu d'Art de Catalunya (Barcelona, Museu d'Art de Catalunya, núm. 24.122; *Entorn a Jaume I* 1990:159).

Mundó (1991: 31) explicava la presència d'aquestes caplletres indicant que va ser possiblement un erudit castellà qui, en el moment de l'enquadernació, les hi degué anotar. Aquesta apreciació cobraria suport en comprovar que s'utilitzaren inicials semblants en el *Cancionero de Palacio Real* (ms. 594, ara servat a Salamanca, Biblioteca Universitaria, ms. 2.653; *Cancionero* 1945: làm. 1 a i b, i 4).

El resultat degué ser que, una vegada copiat el manuscrit, el copista, o potser un escrivà posterior, hi va anotar les caplletres amb escriptures posteriors a l'elaboració del manuscrit, però sempre dins el segle xv, i igualment hi va anotar les rúbriques del començament del llibre segon («Ací comença lo libre segon», full 49 r.), i del llibre tercer («Acabat és lo libre segon. Comença lo libre tercer», full 145 r.), on, a més, en la A inicial l'escrivà va fer uns adornaments que es localitzen en els manuscrits de la segona meitat del segle xv.

Definitivament, tant l'escriptura com l'estructura codicològica del manuscrit es revelen pertanyents al segle xv. Per acabar, convé donar resposta als interrogants relatius al lloc de còpia i a la identitat del copista. Pel que fa a la localització de l'escriptura, tot sembla indicar que es tracta d'un lloc dedicat a l'administració, com és ara la Cancelleria reial o qualsevol altra oficina destinada a la còpia i l'escriptura de llibres administratius, en els quals s'empraven sovint com a materials de còpia els que feia servir el copista del *Curial*. Un escrivà format en aquest ambient pogué copiar perfectament l'actual manuscrit madrileny. Quant a les anotacions «quaderno p(r)imero» (full 1 r.) i «segu(n)do» (full 13 r.), fetes d'una altra mà, m'incline a pensar que les hi va col·locar algú en connexió amb la posterior enquadració actual, que degué realitzar-se, segons la datació proposada recentment (Hernández García-Ruiz Elvira 1992: 377) a la darrerria del segle xv o a l'inici de la centúria següent, en un context en què cohabitaven les formes de producció gràfica catalana amb la castellana, o potser a Castella, com suggeria Mundó (1991: 31). Per què? En desenganxar l'interior de la coberta del davant del manuscrit, al cantó inferior esquerre s'han pogut veure les restes del paper utilitzat en el farciment que donava cos a la coberta. En el paper s'endevinen certs caràcters gràfics que pertanyen a una àrea castellana, cosa que explicaria també les intervencions relatives al número dels dos primers quaderns escrits en gòtica i en castellà per una mà distinta de la que va copiar la resta del manuscrit.

FRANCISCO M. GIMENO BLAY
Universitat de València

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BEER, R. (1894) *Handschriftenschätze Spaniens. Bericht über ein in den Jahren 1886-1888 durchgeführte Forschungsreise. Bibliographische Übersicht der Handschriftenbestände 616 spanischer Bibliotheken und Archiven, einem Überblick über das Schrifttum des mittelalterlichen Spanien gebend mit einer allgemeinen Einleitung, Anmerkungen und Nachweisen und mit analytischen Indices von Namen, Titeln und Bibliotheken*. Viena, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Philologisch-Historischen Klasse, Sitzungsberichte. [Hi ha una reimpressió publicada a Amsterdam, Gérard Th. van Heusden, 1970].
- BOHIGAS, P. (1985) *Sobre manuscrits i biblioteques*, Montserrat, Curial Edicions Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CANCIONERO (1945) *El Cancionero de Palacio (manuscrito nº 594)*. Edición crítica con estudio preliminar y notas, por Francisca Vendrell de Millás, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- COLÓN I DOMÈNECH, G. (1992) «Una altra vegada "atovar" en el Curial e Güelfa», *Arxiu de Textos Catalans Antics* 11, Barcelona, pp. 378-384.
- CURIAL E GÜELFA (1932) *Curial e Güelfa. Text del xven segle reproduhit novament del codex de la Biblioteca Nacional de Madrid*, ed. Miquel i Planas, R., Par, A., Barcelona.
- DOMÍNGUEZ BORDONA, J. (1931) *Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional*. Madrid, Bas Tipográfica S.A.
- (1932) *Manuscritos con pinturas. Notas para un inventario de los conservados en las colecciones públicas y particulares de España*, tom II: *El Escorial-Zaragoza*. Madrid, Centro de Estudios Históricos.
- ENTORN A JAUME I (1990) *Entorn a Jaume I. De l'art romànic a l'art gòtic. Tresors del Museu d'Art de Catalunya. Del 6 d'octubre de 1989 al 6 de gener de 1990*. Palau dels Scala. València, Generalitat Valenciana-Ajuntament de Barcelona.
- GAYANGOS, P. de (1875) *Catalogue of the Manuscripts in the Spanish Language in the British Library*. London, Printed by order of the Trustees, vol. I.
- GIMENO BLAY, F.M. (1990) «Materiales para el estudio de las escrituras de aparato bajomedievales: La colección epigráfica de Valencia», W. KOCH (ed.) *Epigraphik, 1988. Fachtagung für mittelalterliche und neuzeitliche Epigraphik. Graz, 10-14 Mai 1988. Referate und Round-Table-Gespräche*. Viena, Österreichische Akademie der Wissenschaften, pp. 195-215.
- (1991), «A propósito del manuscrito vulgar del Trescientos: el escurialense K.I.6 y la minúscula cursiva libraria de la Corona de Aragón», *Scrittura e Civiltà* xv, Florència, Leo S. Olschki, pp. 205-245.
- i TRENCHS ODENA, J. (1991) «La escritura medieval de la Corona de Aragón (1137-1474)», *Anuario de Estudios Medievales* 21, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, pp. 493-511.

- GIMENO BLAY, F.M. (1992) «A propòsit del manuscrit del Curial e Güelfa», *Dise. Revista d'Informació Universitària*, any IV, núm. 29, pp. 20-21.
- JORGENSEN CONCHEFF, B. (comp.) (1985) *Bibliography of Old Catalan Texts*. Madison, The Hispanic Seminary of Medieval Studies.
- JOSÉ I PITARCH, A. (1986) «Les arts plàstiques: l'escultura i la pintura gòtiques», dins LLOBREGAT, E.-YVARS, J. F., (dirs), *Història de l'Art al País Valencià*, València, Tres i Quatre, pp. 163-239.
- HERNÁNDEZ GARCÍA, C.-RUIZ DE ELVIRA SERRA, I. (1992) «Estudio sobre la encuadernación del ms. 9750 de la Biblioteca Nacional de Madrid: Curial e Güelfa», *Arxiu de Textos Catalans Antics* 11, Barcelona, pp. 373-377.
- KIRCHNER, I. (1966) *Sriptura Gothica Libraria. A saeculo XII usque ad finem medii aevi LXXXVII imaginibus illustrata*. Munic-Viena, Rudolf Oldenbourg.
- MANUSCRITS (1982) *Manuscrits enluminés de la Péninsule Ibérique*, par AVRIL, F., ANIEL, J. P., MENTRE, M., SAULNIER, A., et ZALUSKA, Y., París, Bibliothèque Nationale.
- MASSÓ TORRENTS, J. (1888) *Manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional de Madrid. Noticias para un catálogo razonado por ...*, Barcelona.
- (1896), *Manuscritos catalans de la Biblioteca Nacional de Madrid. Notícies per un catàleg raonat*. Barcelona, «L'Avenç».
- MATEU IBARS, J. i M. D. (1980) *Colectánea paleográfica de la Corona de Aragón. Siglos IX-XVIII, vol. II: Láminas*, Barcelona, Publicaciones de la Universidad.
- MILÀ FONTANALS, M. (1876) «Notes sur trois manuscrits. II. Un roman catalan», *Revue des Langues Romanes*, II série, II (tome X de la collection), pp. 225-240.
- MIQUEL ROSELL, F. (1958) *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona. I: 1 a 500*. Madrid, Direcciones Generales de Enseñanza Universitaria y de Archivos y Bibliotecas.
- MOREL FATIO, A. (1892) *Catalogue des Manuscrits Espagnols et des Manuscrits Portugais: Bibliothèque Nationale. Département des Manuscrits*. París, Imprimerie Nationale.
- MUNDÓ, A. M. (1991) «Vicissituds reals del «Curial e Güelfa»», *Avui*, 19 de setembre de 1991, p. 31.
- OLMOS CANALDA, E. (1943) *Códices de la Catedral de Valencia*, 2ª ed., Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto Nicolás Antonio.
- PERARNAU I ESPELT, J. (1992) «El manuscrit medieval del “Curial e Güelfa”», *Arxiu de Textos Catalans Antics* 11, Barcelona, pp. 363-372.
- PETRUCCI, A. (1983) «Il libro manoscritto», en *Letteratura italiana, 2: Produzione e consumo*. Torí, Giulio Einaudi, pp. 499-524.
- TORMO, E. (1916) *Las viejas series icónicas de los reyes de España*. Madrid, Junta de Iconografía Nacional-Blass y Cía, Imprenta.
- ZARCO CUEVAS, J. (1932) *Catálogo de los manuscritos catalanes, valencianos, gallegos y portugueses*. Madrid, Tipografía de Archivos.

A cabar celo libre segon. Comenca lo libre
 tercer.

L

n aquest tercer libre se com fa mencio de les mites
 des pssu pondre que los poies han fugit nou mites
 en formade nou dons e consells habitans en monts par
 naps e colens eluina e fies y elle appellades Calops/
 Chio/ Emrepe/ ^{L'edificaciõ} Gialia/ polhinnia/ Eraro/ Terfivoc
 e drama/ E pbr aqtes fabuliza ondi/ enlo quim
 libre que altres nou germans nads en grena de ptes pace pen e
 de uares/ curpa/ e qe pen dits pueride/ a prengueres penas e raras/
 mesa uellofamer e p raho de aqta delectable penna ~~una~~ q
 es appellada mifira dta qual x benia/ elles no eue ran gians mast
 nos em p pna de uengueren/ mole supbes e vna gloi/ o pte
 curat q meze par tot lo altre p pte e p pte e y aqta au
 se uenguer no plamer par firar ab los mites ans entrara sub
 pednar les/ e ap/ oydors q los des abaralla o disjma ven
 guere en aqta mana/ q los dies mites disputare vna dells
 e los pueride semblant me alr de lurs germans/ los quals dispu
 tassy/ e aqta q mills ho foye/ guanyas xa la sua paze la
 vintye/ i perq dxts los puzs fons Judgar Calops/ hancz/
 rancar e penar mills q la alr/ que los pueride hancz elegida
 Tancst los dies pueride foye/ y los des comenades en p qe
 q en romm lengua se mitala po dies gantz/ e po oitls garen
 la dore e apnen par la/ tot lengues q quilo mope/ empo

eius secretarius pro subdiacono ministravit missa
 in Spiritu solenni celebravit / fympta ante dicta
 missa dictus Reverendus Magister Venerabilis Ferrarum
 sui invocavit sermone in quo pro thomate suo sup
 sit Gaudeamus et exultemus et demum gloria dei qd
 venerunt mibae dicitur dicitur apochalipsis primum
 Capitulo quod tunc dicitur in ptes suo solenni
 tatis materia fuit notabilis et sequitur quo sermone
 finito dictus Reverendus Magister Venerabilis ad mada
 tum p dnos dnos deputatos sibi ut fympta
 facta publicatione de dicto no do dicitur et
 dno dicta die sabbati ppe lapsa facta ibi
 publice alta et intelligibili voce cora dno
 dno ambasciatoribus et populo ibide congregato
 legendo de vbo ad vbum vnu ex mris sup
 dicta publicatione dicta die sabbati ppe lapsa
 facta effectis solenniter publicavit / Et cu in
 publicatione pda fuit in passu illo pmprio
 in quo nome excellentissimi ac magnifici
 Principis et dmi dmi Ferdinandi ruy vey d
 tis et dmi regis ruy cormer / idem o ra
 gister vnerabilis et omo de puy norari et alij
 etia ibide psonis magnis et aliis vocibus
 iocunditate et gaudio denotans excla
 marent dices repetitis vocibus p magna
 pausam dmanibus una una nosse etc

